

Pałasz-Rutkowska, Ewa

"Porandojin-to Nichiro-senso. [Polacy wobec wojny japońsko-rosyjskiej]",
Hiroshi Bando, Tokyo 1995 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 88/2, 366-369

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

bardzo ostrożne podchodzenie autorki do danych źródłowych i nie mniejszą ostrożność w wyciąganiu wniosków. Problem omawiany na przykładzie stolicy Bawarii został rzucony na tło szersze, ówczesnych przemian gospodarczych i społecznych w Niemczech oraz zjawiska prostytucji w innych wielkich miastach. Czego natomiast zabrakło, to pokazania kilku typowych dróg życiowych cór Koryntu, co u innych autorów jest ważnym uzupełnieniem ogólniejszych stwierdzeń⁹.

Marek Czaplński

Hiroshi B a n d o, *Porandojin-to Nichiro-senso*. [Polacy wobec wojny japońsko-rosyjskiej], Aoki-shoten, Tokyo 1995, s. 345, il.

W czasie wojny rosyjsko-japońskiej (1904-1905) doszło do pierwszych, choć nieoficjalnych z racji nieistnienia państwa polskiego, politycznych kontaktów między Polakami i Japończykami. Ich główną przyczyną stała się Rosja, wspólny wówczas wróg obu krajów. Przypomnijmy, że Japonia nie mogła pogodzić się z coraz mocniejszą pozycją Rosji w Mandżurii, a szczególnie z uzyskaniem przez nią koncesji w Liaotungu, który w 1895 r. został przyznany Japonii po zwycięskiej dla niej wojnie z Chinami, a którego musiała się zrzec na skutek tzw. potrójnej interwencji Rosji, Niemiec i Francji. Przystępując do rozmów z Polakami, Japończycy mieli nadzieję, że dzięki tej współpracy, mającej prowadzić głównie do działań dywersyjnych Polaków w armii rosyjskiej, osłabione zostaną znaczne siły militarne Rosji. Ponieważ Polaków reprezentowali w ówczesnych kontaktach z Japończykami niezależnie od siebie przedstawiciele kilku ugrupowań politycznych o różnych poglądach na sprawę polską, niemożliwe było wyznaczenie jednego, wspólnego celu. Tzw. ugodowcy, czyli konserwatywnie nastawieni ziemianie i przemysłowcy, wzywali do wsparcia Rosji, licząc na ustępstwa cara wobec Polaków. Przedstawiciele Ligi Narodowej (LN) sympatyzowali z Japonią, ale uważali, że wojna na Dalekim Wschodzie nie może mieć bezpośredniego wpływu na sytuację w Polsce. Przestrzegali przed powstaniem przeciw Rosji, uważając, że nie doprowadzi to do wyzwolenia kraju, lecz do kolejnej tragedii narodu polskiego. Zorganizowanie wystąpienia zbrojnego przeciw zaborcy było celem Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), która twierdziła, że tylko w ten sposób i to przy poparciu Japonii, Polska może odzyskać niepodległość. Natomiast przedstawiciele Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL) uważali, że ówczesną wojnę można wykorzystać do nawiązania bliższej współpracy z robotnikami rosyjskimi i wspólnie z nimi doprowadzić do obalenia caratu.

Zagadnienia powyższe, a szczególnie współpraca LN i PPS z Japończykami w latach 1904-1905 są stosunkowo dobrze opracowane w historiografii polskiej¹, natomiast brakowało, niezależnie od dostępnych w Japonii jedynie nielicznym Japończykom prac w języku angielskim², opracowań japońskich³. Lukę tę wypełnia omawiana tu praca japońskiego badacza historii Polski, Hiroshiego

⁹ A. J e n d e r s, A. M ü l l e r, op. cit., *passim*.

¹ E. P a ł a s z - R u t k o w s k a, A. T. R o m e r, *Historia stosunków polsko-japońskich 1904-1905*, Warszawa 1996, tamże starsza literatura.

² Motojiro A k a s h i, *Rakka ryusui. Colonel Akashi's Report on His Secret Cooperation with the Russian Revolutionary Parties during the Russo-Japanese War*, Helsinki 1988; Chiharu I n a b a, *Polish-Japanese Military Collaboration during the Russo-Japanese War*, „Japan Forum” t. IV, 1992, nr 2, s. 229-246; J. L e r s k i, *A Polish Chapter of the Russo-Japanese War*, „Transaction of the Asiatic Society of Japan”, t. VII, 1959, s. 69-96.

³ Chiharu I n a b a, *Nichiro-sensochu-no Nihon-Porando-gunji-kyoryoku [Japońsko-polska współpraca wojskowa w czasie wojny japońsko-rosyjskiej]*, w: „Surabu-sekai-to sono shuhen” [„Nauka”] 1992, s. 451-477; tegoż, *Akashi-kosaku [Działania Akashiego]*, Tokyo 1995, s. 45-49; Ki K i m u r a, *Nohon-ni kita gonin-no kakumeika [Pięciu rewolucjonistów, którzy przybyli do Japonii]*,

Bando, który korzystając głównie z materiałów źródłowych w języku polskim, szczegółowo przedstawił stosunek Polaków, głównie przedstawicieli LN, PPS i SDKPiL do wojny japońsko-rosyjskiej.

Praca składa się z poprzedzonych wstępem sześciu rozdziałów, bibliografii, podsumowania i *postscriptum* w języku angielskim, posłowie w języku japońskim oraz indeksu postaci występujących w tekście zasadniczym.

We wstępie autor zapoznaje nas z kilkoma Polakami, którzy w przeddzień wojny i w czasie jej trwania mieli okazję wyjechać do Japonii. Pierwszym z nich był mało znany również w Polsce gen. Bronisław Grąbczewski, m.in. komisarz armii rosyjskiej (1903) w Kwantungu na Półwyspie Liaotung, który odwiedził Japonię kilkakrotnie, a swe wrażenia z podróży, ze spotkań z Japończykami oraz opinie na temat ówczesnych stosunków japońsko-rosyjskich opisał we wspomnieniach „Na służbie rosyjskiej” (Gebethner i Wolff, 1926). Następnie pokrótce przedstawiono, omówiony szczegółowiej w dalszej części pracy, pobyt w Japonii (1904) Romana Dmowskiego, lidera Ligi Narodowej, Jamesa Douglasa, działającego w Polsce dziennikarza o szkockim pochodzeniu, współpracującego oficjalnie z LN, a nieoficjalnie z PPS oraz Józefa Piłsudskiego i Tytusa Filipowicza z Polskiej Partii Socjalistycznej.

W rozdziale pierwszym, („Liga Narodowa i jej poglądy na sprawę polską”) autor omawia najpierw historię powstania Ligi Narodowej i zmiany programowe, jakie wprowadził Dmowski w 1903 r. Korzysta tu głównie z jego prac, dokumentów zawartych w opracowaniu Władysława Pobóg-Malinowskiego „Narodowa Demokracja” (Warszawa 1933) i innych. Następnie przedstawiona jest wizyta Dmowskiego w Japonii (15 maja — 22 lipca 1904) i jego negocjacje z władzami japońskimi. Lider LN starał się przekonać je o tym, że groźba wybuchu powstania na ziemiach polskich jest dla Japonii dużo bardziej korzystna niż samo powstanie, gdyż dzięki temu część wojsk rosyjskich musi stacjonować w Europie. Dmowski przekazał władzom japońskim trzy memoriały, z których zachował się tylko ostatni, z 20 lipca, przechowywany obecnie w Archiwum Dyplomatycznym japońskiego MSZ w Tokio. Zawarł w nim swe wszystkie obawy odnośnie działań socjalistów i jeszcze raz przestrzegł Japonię przed udzielaniem im poparcia. Ponieważ stanowi on podsumowanie poglądów LN na temat wykorzystania ówczesnej wojny dla sprawy polskiej, Bando przytacza go w swej pracy w dłuższych fragmentach (s. 40-42).

Po powrocie do kraju, co omówione jest w ostatniej części tego rozdziału, Dmowski opublikował cykl artykułów na temat cywilizacji i kultury japońskiej, gdzie podkreślił znaczenie wartości moralnych i związku jednostki ze społeczeństwem. Bando przedstawia tu także stosunek LN do strajku młodzieży gimnazjalnej pod hasłem polonizacji szkolnictwa i walki gmin wiejskich o prawo używania w urzędach języka polskiego, a następnie jej reakcję na wprowadzenie stanu wojennego w Królestwie w listopadzie 1905 r. Mimo zmiany sytuacji Dmowski nie zrezygnował z przeprowadzenia rozmów z władzami rosyjskimi i w tym celu spotkał się z Sergiejem Witte w Petersburgu. Autor przytacza tu dłuższe fragmenty tej rozmowy, korzystając ze „Wspomnień” Wittego i relacji Dmowskiego zamieszczonej w „Gazecie Polskiej” (s. 51-57).

W kolejnym rozdziale autor przedstawia najważniejsze etapy kształtowania się ruchu socjalistycznego wśród Polaków i ich związków z Rosją. Rozdział ten można uznać za rozdział wstępny do rozdziału drugiego, zatytułowanego „PPS i jej polityka względem Rosji”. W tym miejscu omówione są wydarzenia, które doprowadziły do powstania PPS, a przede wszystkim ówczesna działalność Józefa Piłsudskiego. Autor przedstawia dokładnie jego poglądy na temat Rosji i związków Polaków z rosyjskimi rewolucjonistami, na temat polskiego ruchu socjalistycznego, a także konieczności zmian programowych w PPS, wynikających z sytuacji politycznej na początku XX w. Dla zilustrowania tych poglądów Bando przytacza kilka fragmentów z listów Piłsudskiego (s. 90, 91-95, 99) jak również i z innych materiałów źródłowych, np. z „Pism wybranych” Kazimierza Kelles-Krauza, a artykułów z „Przedświtu”, czy „Robotnika”. Ostatnia część tego rozdziału dotyczy reakcji władz PPS na wybuch wojny japońsko-rosyjskiej i ich poglądów, zacerpniętych głównie z „Przedświtu” (s. 102-108), a dotyczących możliwości wykorzystania wojny dla sprawy polskiej.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym „Współpraca wojskowa liderów PPS z japońskim Sztabem Generalnym” autor, głównie na podstawie pracy Wacława Jędrzejewicza „Sprawa »Wieczoru«”, opisuje w jaki sposób doszło do nawiązania kontaktu z japońskim posłem w Londynie, Tadasu Hayashim, jak przebiegały rozmowy i co z nich wynikało. Stronę japońską zainteresowały tylko niektóre propozycje PPS, dotyczące dywersji na kolei transsyberyjskiej, czy wezwania, poprzez specjalne broszury, żołnierzy-Polaków w armii rosyjskiej do przechodzenia na stronę armii japońskiej. Ostatecznie, aby omówić szczegóły współpracy Piłsudski wraz z Tytusem Filipowiczem udali się do Tokio (10-30 lipca 1904). Opisując dokładnie przebieg tej wizyty, Bando przytacza też obszernie fragmenty memoriału Piłsudskiego (s. 123-125; za: J. Piłsudski, „Pisma zbiorowe” t. II) oraz za Jędrzejewiczem projekt umowy ze stroną japońską (s. 126-129). Ponieważ Japończycy nie chcieli nawiązywać szerokiej współpracy z Polakami, a przede wszystkim nie godzili się na utworzenie legionu polskiego przy armii japońskiej i poruszanie kwestii polskiej na arenie międzynarodowej, misja Piłsudskiego się nie powiodła. Na zakończenie tego rozdziału autor, oceniając znaczenie tej wizyty, przytacza opinie różnych polskich badaczy, m.in. G a r l i c k i e g o, Jędrzejewicza, M i c e w s k i e g o czy Pobóg-Malinowskiego (s. 136-137). Ponieważ źródła japońskie milczą na ten temat, nie można odtworzyć opinii ówczesnych Japończyków. Bando uważa, że skoro PPS jeszcze w 1905 r. była wspierana finansowo na zakup broni przez stronę japońską, można uznać, że rozmowy Piłsudskiego częściowo się powiodły.

Rozdział czwarty, najdłuższy, zatytułowano „Związki SDKPiL z ruchami rewolucyjnymi w Rosji”. Autor omawia tu dokładnie historię powstania SDKPiL i jej założenia programowe, poglądy na kwestię polską i współpracę z działaczami rosyjskimi. Opiera się głównie na polskich materiałach źródłowych, m.in. na wspomnieniach Teofila Włostowskiego (s. 145-147), Wacława Korala (147-149), artykułach Róży Luksemburg (s. 155-160), czy „Materiałach i dokumentach SDKPiL”. Przedstawia także stosunek przedstawicieli partii do wojny japońsko-rosyjskiej. Na łamach „Czerwonego Sztandaru” wezwali oni proletariat polski do wszecchrosyjskiej ofensywy przeciw caratowi twierdząc, że w ten sposób można przesądzić nie tylko o losach absolutyzmu carskiego, ale też kapitalizmu światowego. Kilka artykułów z „Czerwonego Sztandaru” (kwiecień, maj 1904) zostało przetłumaczonych na japoński i opublikowanych w „Heimin-shinbun” („Gazecie Ludu”). Podkreśla się w nich, jak twierdzi Bando, solidarność z japońskimi robotnikami i konieczność walki z burżuazją i rządem japońskim, krytykując tym samym PPS, która w tym czasie z nim współpracowała.

Rozdział piąty obejmuje wydarzenia, które nastąpiły „Po lecie 1904 r”. Autor opisuje w nim działalność, wspomnianego wcześniej wielokrotnie, płk. Motojiro Akashiego, przedstawiciela japońskiego Sztabu Generalnego, działającego w Europie już przez wybuchem wojny. Omówiono więc przygotowania i przebieg dwóch konferencji (Paryż, 1-5 października 1904, Genewa 2-9 kwietnia 1905) organizacji antycarskich, działających na terenie Imperium Rosyjskiego, które miały doprowadzić do stworzenia wspólnego frontu działania. W pierwszej z nich udział zarówno przedstawiciele LN i PPS, a w drugiej już tylko PPS, gdyż wyłączono z niej partie umiarkowane. Zdecydowano tam, że partie zorganizują, finansowane przez japońskie władze wojskowe, wystąpienia rewolucyjne na szeroką skalę, które przyspieszą zwycięstwo Japonii w wojnie. Poza tym Akashi z pieniędzy Sztabu Generalnego finansował także zakup broni przez PPS w zamian za informacje o ruchach wojsk wysyłanych na wschód. Bando opierał się tu na wspomnianych już opracowaniach Jędrzejewicza i Pobóg-Malinowskiego, a poza tym m.in. na dokumentach, w tym głównie na listach, przechowywanych w archiwum Piłsudskiego w Nowym Jorku, artykułach z „Przedświtu” itp. W ostatniej części tego rozdziału przedstawiono przebieg rewolucji 1905 r. w Polsce, ówczesne poglądy najważniejszych ugrupowań lewicowych, a także politykę Rosji wobec Polaków.

Rozdział szósty zatytułowany „Polityka rządu Japonii wobec Rosji i działalność wywiadowcza wobec Rosji japońskiego Sztabu Generalnego” rozpoczyna się omówieniem ogólnych założeń polityki zagranicznej Japonii przed wojną z Rosją. Dużo miejsca autor poświęca genezie, treści (s. 261) i znaczeniu układu z Anglią (1902 r.), pierwszego w historii Japonii równoprawnego układu z mocarstwem zachodnim. Omawia także rolę, jaką odegrał wspomniany już poseł, Tadasu Hayashi. Następnie możemy zapoznać się z poglądami przedstawicieli japońskiego rządu na sprawę polityki

wobec Rosji i przebiegiem negocjacji poprzedzających wojnę. W dalszej części tego rozdziału Bando porusza problem zbierania informacji, czyli działalności wywiadowczej zarówno przedstawicieli Sztabu Generalnego (Akashi, *attachés* wojskowi) jak i władz cywilnych (pracownicy poselstw) i ich współpracę z przedstawicielami organizacji antycarskich, w tym polskich, w Europie. Przedstawia tu także opinie w tej sprawie innych badaczy japońskich, europejskich, czy amerykańskich, Głównie jednak w przypisach do tego rozdziału znajdujemy dokumenty w języku japońskim. Do najważniejszych należą listy i raporty osób związanych z powyższymi wydarzeniami, które zebrano w tomach 34-38 zbioru „Japońskich dokumentów dyplomatycznych” (*Nihon-gaiko-bunsho*, Tokyo 1958). Poza tym autor wykorzystał także materiały niepublikowane, a dostępne jedynie w Archiwum Dyplomatycznym MSZ (np. raporty japońskich *attachés* wojskowych, dokumenty dotyczące stanowiska Polaków wobec wojny rosyjsko-japońskiej czy tajnej działalności wywiadowczej Japończyków).

Recenzowana praca doskonale wypełnia lukę w badaniach japońskich naukowców nad zagadnieniem współpracy Polaków i Japończyków w okresie wojny japońsko-rosyjskiej. Poza tym autor przedstawił w niej szczegółowo fragment historii Polski, a przede wszystkim programy polityczne i działalność najważniejszych wówczas ugrupowań i poglądy ich głównych przedstawicieli. Szczególnie ważna, nie tylko dla japońskich historyków tego okresu, jest możliwość zapoznania się dzięki tej pracy z polskimi tekstami źródłowymi, które Bando przytacza tu w dużej ilości. Nie było bowiem do tej pory żadnego opracowania na temat wojny japońsko-rosyjskiej w języku japońskim, w którym by wykorzystano podstawowe polskie dokumenty. Choć autor nie uniknął drobnych błędów, a w tekście znalazło się wiele literówek, nie pomniejsza to jednak wartości jego pracy.

Ewa Pałasz-Rutkowska

Wojciech M o r a w s k i, *Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1996, s. 185.

Recenzowana książka powstała jako rozprawa habilitacyjna przedłożona w Szkole Głównej Handlowej. Autor podejmuje w niej problematykę, która była już przedmiotem zainteresowania ekonomistów i historyków, lecz w odmiennym ujęciu i w związku z innymi zagadnieniami. Przede wszystkim były to prace opublikowane przed 1939 r. i dotyczyły bieżących dyskusji na temat sytuacji Polski oraz pożądanego kierunku polityki gospodarczej. Niektóre zagadnienia dziejów systemu bankowego w Polsce zostały również przedstawione w polskiej literaturze historycznej po drugiej wojnie światowej w syntetycznych publikacjach dotyczących całości dziejów gospodarki oraz prawa (w tym przypadku prawa bankowego) w Polsce międzywojennej. Powstało także kilka prac dotyczących poszczególnych banków.

Autor wykorzystał tę literaturę i podjął również gruntowne studia źródłowe, korzystając z archiwaliów przechowywanych w Polsce, źródeł drukowanych, w tym licznych wydawnictw sprawozdawczych oraz informacyjnych, prasy oraz wspomnień. Jest to podstawa źródłowa wystarczająca, aczkolwiek niepełna. Należy bowiem oczekiwać, że niektóre dokumenty znajdują się także w archiwach zagranicznych, zarówno państwowych jak prywatnych, gdyż w wielu prywatnych bankach polskich były zaangażowane kapitały zagraniczne. Nie można przewidzieć, czy odnalezione ewentualnie dokumenty wniosłyby wiele nowego do rozpatrywania problemów, jakkolwiek mogłyby być pomocne dla wyjaśnienia niektórych zagadnień szczegółowych.

Wojciech M o r a w s k i jest dobrym znawcą historiografii polskiej, lecz gorzej orientuje się w literaturze zagranicznej. Wśród wykorzystanych przez niego opracowań i źródeł zwracają uwagę zwłaszcza publikacje w języku angielskim, są także wydawnictwa niemieckie i francuskie, lecz brak